

פרשת פקודי, שבת שקלים: התודעה החצויה

העמדת התרומה למשכן על שעור של מחצית השקל מורה שאדם חייב להיות בתודעה של מחצית ולא בתודעה של שלמות. תודעה של מחצית טומנת בתוכה גם מצב מתמיד של השתוקקות, צורך פנימי עמוק להשלים את החסר. הדגם הפשוט של הצורך הזה הוא ההשלמה של "פלג-הגוף"¹ במחציתו האחרת: "לא איש בלא אשה ולא אשה בלא איש"². הנישואין אינם מאורע חד-פעמי שבו נפתרת בעיית החוסר בזוגיות. הנישואין הם תחילתו של מסע השלמה הדדית, שבמהלכו אמורים בני הזוג ללמוד את המלאכה המורכבת והעדינה של ההשלמה ההדדית. זכה – עזר, לא זכה – כנגדו.³

הזוגיות איש-אשה היא דוגמה ומשל לסוגים שונים של שניות והשלמה המצויים באדם ובעולם. המודעות לכך שהעולם הוא מורכב, והמציאות אנושית לעולם חסרה את השלמתה, מסבירה את המצב הנפשי של השתוקקות. אין שלם יותר מלב שבור.⁴ כי לב שלם הוא לבו של אדם שאינו מודע לחסרונותיו ולצרכיו, ולב שבור הוא לבו של אדם היודע את עצמו ואת שלפניו.

טלו לדוגמה את ענין הדין והרחמים. מידת הדין תובעת "יקוב הדין את ההר" ומידת הרחמים מבקשת לחוס על הכל. בא השטן ומקטרג לפני הא-להים על אדם, על העם או על העולם כולו ותובע בדין: מיתה, גלות, מבול. מידת הרחמים מתעוררת לחוס ולרחם. "כי לא אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה"⁵, וה' מאריך אפו וחס על בריותיו. התנועה השניונית הזו מתרחשת בכל רגע בכל מקום בעולם. ילד בא אצל הוריו ואשמתו איתו. מצד אחד קוראת מידת הדין להציב תביעות ודרישות, להעניש ולדרוש תיקון. מצד שני, מתיצבת מידת הרחמים ומבקשת את זכותו, "כרחם אב על בנים"⁶. לפעמים, הסתירה הזאת מיושבת בחלוקת המשימות בין ההורים, האחד תובע דין ומעניש, האחר מרחם ומנחם. בעולם הדימויים והסטריאוטיפים, האב מעניש והאם מנחמת, אולם במציאות חלוקת התפקידים עשויה להיות הפוכה. יתר על כן, יתכן שהורה אחד יבצע את שתי המשימות. ועוד יתכן, שהורה שנוטל עליו את אחד מן התפקידים, מודע בחריפות גם לנחיצות של התפקיד השני. בה בעת שבה הוא מעניש את הילד שחטא, לבו יוצא אליו ברחמיו והוא מבקש לפייסו, אלא שאין הוא יכול לעשות זאת מבלי לפגום במיצוע מידת הדין, ולכן הוא נוקט בפעולה אחת מוצדקת, ומצטער על כך שאינו רשאי לנקוט בדרך האחרת, שאף היא מוצדקת, שהרי אם ינתן מקום לרחמים, מידת הדין תמצא לקויה. מובן, שההורה המעניש כשנפשו חצויה תוך שהוא מודע בחריפות לצורך ברחמים ונחמה הוא שלם יותר מהורה ששקוע בכל נפשו רק בצד הדין ואינו רגיש לרחמים כלל.

קבלן סולל כביש בתוך חורש טבעי. הוא אינו אמור להיות אדם וחסר-רגישות ליופיו של הטבע, לאוצר החי והצומח שנפגע על ידי מעשיו, ולשלול את כל הארגונים הירוקים ומעשיהם. מצופה ממנו להבין שהוא רק מחצית השקל. הוא המחצית הדואגת לפיתוח הכבישים והתחבורה לטובת הנוהגים ברכב, הכלכלה והבטיחות. בה בעת, הוא מותיר מקום בדעתו ובנפשו למחצית השניה, לשומרי הטבע ולצרכים האקולוגיים.

אדם אינו יכול להיות שלם, להשיג את כל השאיפות ולבחור בכל האפשרויות הרצויות, לא רק מתוך קוצר יכולתו אלא מפני שיש מהם שסותרים זה את זה מהותית והוא יכול לבחור רק באחד מן הסותרים. מכך עולה החשיבות של תכונת הנפש הקרויה השתוקקות או כיסופים. תכונה זו נובעת מן ההכרה שאף על פי שאי אפשר להשיג את השלמות ואי אפשר להשלים את המחצית החסרה באופן מלא, צריך לזכור את קיומה של המחצית האחרת ולכסוף אל המצב המתוקן של השלמות, שבו יהיה ה' אחד ושמו אחד.

¹ כמאמר הזהר ויקרא ז ע"ב ונו ע"ב.

² בראשית רבה ח ט.

³ בראשית רבה יז ג.

⁴ מימרה חסידית ידועה. יש המייחסים אותה לרמ"מ מקוצק, בחב"ד ייחסוה לאחד מראשוני האדמו"רים החב"דיים, וקיימים ייחוסים נוספים: ברסלב, קרלין, רופשיץ, ועוד.

⁵ יחזקאל לג יא

⁶ תהלים קח יג

הסטרא-אחרא, הצד האחר והאפל של התכונה הרוחנית המעודנת הזאת, הוא מידת התאוה. בהקשר של זוגיות איש ואשה, התאוה הבלתי-מרוסנת ממירה את התשוקה המחיה את הנישואין ברדיפת חטאי עריות. התאוה היא אינסופית מכיון שהחסרון הוא שורשי ומוחלט, ולכן היא לעולם לא תביא את האדם על סיפוקו, אלא רק תאפשר סיפוקים קצרי טווח וזמנים שיטשטשו לזמן מה את התשוקה השרשית. תאוה כללית יותר היא תאוות הממון. כסף מציע פתרון חומרי וסמלי לכיסופים, ולא בכדי שרשם הלשוני אחד הוא. חז"ל ידעו לקבוע את הכלל שמי שיש לו מנה רוצה מאתיים ו"אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותו בידו"⁷ מפני שהכירו את הטבע האנושי של התשוקה והתאוה: ככל שהאדם יהיה עשיר, עדיין ידמה בנפשו שיש לו רק מחצית ממה שיכול להיות לו. העני חושב שלו היה זוכה בממונו של העשיר, היה מסתפק בכך ושמח בחלקו, אבל מי שמבין את מבנה הנפש החציוני מבין שלעולם נשאר רק עם "מחצית השקל".

החינוך המוסרי להסתפק במועט, ולהיות בבחינת עשיר השמח בחלקו, צריך להזהר שלא להצליח יותר מדי, עד כדי דיכוי כל השאיפות של האדם. החינוך הזה צריך להיות מוגבל לנושאים מסוימים או למצבים מסוימים, אך אסור לו לפתח אדם שבע-רצון ושלו, שלא חסר לו כלום במובן שעקר מלבו את היכולת לכסוף ולהשתוקק. אדם צריך להיות מודע לחלקיותו, שמח בחלקו, אך גם שואף לשלמות.

הביטוי היפה בחתימת ספר הכוזרי: "ירושלים לא תבנה עד שיכספו לה בניה תכלית הכוסף"⁸, מופיע כחלק מהסבר מדוע חשוב להביא את המודעות של החסר לידי ביטוי, גם במחשבה, במוח ובלב, וגם בביטוי מילולי בתפילה. גם אם אדם אינו יכול לממש ולהשלים את החסר, טוב הדבר שייכסף לו ויבטא את הכיסופים וההשתוקקות, מאשר שיוותר וישכח את הפן החסר לו.

על הפסוק "תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף" נאמר במדרש: נקודת הכסף זה שיר השירים.⁹ שיר השירים הוא דוגמה ומופת למצב התודעה של ההשתוקקות המתמדת, והלא ממומשת. מבוואר בספרי חסידות שתכונה זו היא מן היסודות העיקריים לכל השגה רוחנית.¹⁰

⁷ קהלת רבה, ג' א. (לפסוק י' בפרק ג).

⁸ כוזרי ה כז. אף על פי שראויים הדברים לאמרם, יש לזכור שהביטוי "תכלית הכוסף" אינו חידוש של ריה"ל, שכן הספר נכתב במקורו ערבית. הביטוי "תכלית הכוסף" הוא לשונו של המתרגם רבי יהודה אבן תבון. ר"י אבן שמואל תרגם בימינו "תכלית תשוקה" הקרוב יותר למקור הערבי, אבל כמו במקומות רבים אחרים, נצרכה כבר לשונו של המתרגם הקדמון בזכרון.

⁹ שיר השירים רבה א יא.

¹⁰ שפת אמת לפרשת לך לך: תרנ"א ותרנ"ד.